

IHMISIÄHÄN NE MERJALAISETKIN OLIVAT...

Riho Grünthal (1999) perää analyysia indoarjalaisen 'miestä, ihmistä' yms. tarkoittavan sanueen epäkelpoudesta *merja*-etnonyymiin lähteeksi. Kyseinen sana-aines on liitetty merjaan niin kauan kuin kuollut kansa on tutkijain mieliä kiihottanut, siis aina Castrénista Vasmeriin, joka tällä haavaa näyttää olevan viimeinen kyseistä hypoteesia kiivaasti puolustanut, aihepiiriin perehtynyt tutkija (ks. Ahlqvist 1998: 30). Artikkelissani (mas. 30–31) kiinnitin tarkempaa huomiota lähinnä vain niihin etymologiairytyksiin, jotka ovat nostaneet *merja*-kysymyksen pohdinnan uudelle tasolle. Seuraavassa selvittelen indoiranilaisen hypoteesin pääkohtia sekä muita Grüntalin kirjoituksen ongelmia.¹

INDOIRANILAINEN 'MIES, IHMINEN'

Indoiranilaisperäisen aineksen on katsottu toistuvan Volgan ja Permin alueiden suomalais-ugrilaisten kansojen nimityksissä *merja*, *muroma*, *marij*, *mordva*, *ud-murt* ja *komi-mort* (ks. esim. Gordejev 1964: 64–65; Popov 1973: 98–108; vrt. Agejeva 1990: 63–64). Varmalta näyttää suomalais-permiläisen, varhaiskanta-arjasta lainatun **mertä* 'ihminen, mies' -aineksen esiintyminen udmurtin *murt*, *mort* 'ihminen, mies; muukalainen' ja komin *mort* 'ihminen, mies' -sanojen lisäksi vain mordvan (ersän) *mir'd'e*, (mokšan) *mir'd'ä* '(avio)mies' -appellatiivissa (ks. UEW: 702), jolla puo-

lestaan katsotaan olevan yhteys *mordva*-etnonyymiin (esim. Popov 1973: 103; Salo 1991: 160 ja toisaalta ÈSRJ II: 653–654).

Marien omakielinen nimitys (itämarin) *marij*, (länsimarin) *marê* 'mari; mies' on merkityksensä puolesta tuntunut luonnolliselta yhdistää tähän sanueeseen. Mainittakoon, että marilaiset kutsuvat udmurtteja nimellä *ódo-marij* 'odo-ihminen' (Lytkin 1964: 61; Popov 1973: 104), joka näyttäisi liittävän udmurtin ja marin ainekset toisiinsa. Äänteellisesti taas *mari*-etnonyymiä on mahdotonta kuvitella lainatuksi samaisesta indoiranilaisperäisestä lähteestä (ks. Joki 1973: 280–281). *Marille* yleisesti esitettyä iranilaisperäistä etymologiaa (esim. Gordejev 1964: 63–64; Popov 1973: 104–106; Agejeva 1990: 64) eivät kaikki tutkijat pidäkään yksiselitteisen varmana (Bartens 1991: 187).

Etnonyymien lisäksi merjalaisia ja marilaisia on aina Castrénista (1856: 16–17) lähtien yritetty kansoinakin sitoa tiiviisti yhteen, mitä Popov (1973: 106) painokkaasti kritisoi, vaikka näkeekin *merja*- ja *mari*-etnonyymeissä yhteisen indoiranilaisen alkuperän. Ravila (1937: 11) taas pitää näiden etnonyymien yhteenkuuluvuutta varsin epätodennäköisenä (ks. Ahlqvist 1998: 30). Itse en tähän kansojennimiketjuun liitä sen paremmin *merjaa* (ma.) kuin *muromaakaan* (Ahlqvist 1997a). Mikäli marilaisten omakielisen nimityksen voidaan katsoa pohjaavan johonkin eriävään iranilaisperäiseen lähteeseen, jäljelle jää

¹ Vastineeni olen kirjoittanut Suomen Kulttuurirahaston apurahan turvin. Esille tuleva uusi kenttätyöaineisto on kerätty Suomen Akatemian (1998–1999) sekä Venäjän ja Itä-Euroopan instituutin (1998) rahoituksella tehtyjen tutkimusmatkojen aikana.

marij-, *mordva-*, *ud-murt-* ja *komi-mort-* etnonymiryvä.

Volgalaisten kansojen nimitysten voi huomata rakenteeltaan ja semantiikaltaan eroavan permiläisistä. Edelliset voi nähdä vain ja pelkästään »ihmisinä» (*marij*; *mordva*), jälkimmäisten *murt-*, *mort-*ainesta edeltävä määräite taas osoittaa kysymyksessä olevan »tietynlaiset ihmiset»: »*ud*-ihmiset» ja »*komi*-ihmiset». Näiden etnosten määrittelyssä kysymys »millainen?» onkin oleellinen seikka.

Mordva-etnonymy näyttäisi sisältävän pelkän 'ihmistä' tarkoittavan aineksen johtimiseen, mutta lähempi tarkastelu antaa aiheen otaksua nimen taustalle myös määräiteosan. Mordvan kansan osaset — ersäläiset ja mokšalaiset — eivät nimittäin juurikaan tunnusta *mordva*-yläkäsitetä. Mikäli etnonymyitä käytetään, sillä tarkoitetaan vain omaa kansanheimoa (ks. Salo 1991: 156, 158). Jordaneksen 500-luvulta peräisin olevaa *mordens*-mainintaa lukuun ottamatta (ks. alla) ensimmäinen varma tieto *mordvasta* on vasta 900-luvulta (Popov 1973: 102). Popov (mp.) arveleekin, ettei *mordva* ole kansan vanha omakielinen nimitys. Agejevakaan (1990: 64) ei usko *mordvalaisten* siten itseään koskaan nimitäneen. *Mordva* näyttäisikin olevan toisten kansojen viljelemä nimitys (ks. tarkemmin Agejeva mp.).

Miksi sitten vieraat kansat olisivat *mordvalaisia* 'ihmisiksi' nimittäneet? Vaikka onkin muistettava, että mm. *udmurtin murt* ei merkitse pelkästään 'ihmistä' vaan myös 'vierasta ihmistä, muukalaista, sivulista' (UEW: 702; Atamanov 1988: 9), herää kysymys: olisiko omakielisiin heimonimityksiin *erza* ja *mokša* voitu naapurikansojen taholta liittää *mord*-perusosa? Ulkopuolisten, lähinnä slaavien korvissa kuulostaneen kielten samankaltaisuuden vuoksi **erza(mord)-* ja **mokša(mord)-* etnonymit olisi kuitenkin ollut käteväntä

yhdistää pelkiksi *mordvalaisiksi*. Venäjän *v(a)*-suffiksi antaakin juuri kollektiivisen merkityksen: vrt. *brat* 'veli' — arkik. *bratva*; *tatary* 'tataarit' — vanh. *tatarva* (RG I: 207; ks. myös Agejeva 1990: 64; Salo 1991: 160). Arvelua tukee se, että ennen 1600-lukua venäläiset lähteet puhuvat *mordvasta* yleensä nimeämättä erikseen ersää ja mokšaa, vaikka kahtiajako olikin tiedossa (Popov 1973: 103–104).

Mikäli oletamme *ud-murttien* ja *komi-morttien* lisäksi **erza-mord-* ja **mokša-mord-* nimisten kansanryhmien olemassaolon, semanttis-rakenteellinen kuva alkaa kirkastua. *Mordvalaiset*kaan eivät siis olisi pelkkiä »ihmisiä», mikä ei vierekkäisten sukukansojen erottamiseksi toinen toisistaan edes riittäisi. Kyseessä olisivat »tietynlaiset ihmiset». Kansannimitysten määräiteosien etymologioihin en tässä puutu, sillä kokonaisuuteen ne eivät vaikuta.

Jos siis *udmurtit*, *komit*, *ersät* ja *mokšat* ovat »tietynlaisia ihmisiä», niin *marit* näyttäisivät pelkästään »ihmisiltä», siis »niiltä oikeilta ihmisiltä». Vielä kun otetaan huomioon Millerin havainto vuodelta 1733 (ks. Atamanov 1988: 8) siitä, että *ud* eli *marin oda* on erisnimi ja *murt* puolestaan yleisnimi, jota *marilaiset* käyttävät venäläisistäkin (*djuč-murt*), *Marin maa* näyttäisi tämän etnonymimallin käyttämisen keskukselta. Vastaavasti Lytkin (1964: 62) ei sulje pois mahdollisuutta, että venäläiset olisivat kuulleet *udmurteista* juuri *marilaisilta*. Kuitenkin kun muistetaan, että *maritkin* ovat pääosin joko niittymareja (*olžk marij*) tai vuorimareja (*kuržk marij*, *kăržk marž*), kuvio saadaan näyttämään vieläkin täydemmältä.

Miten on selitettävissä useaa eri iranilaisalkuperää olevien varianttien näinkin kirjava edustuminen volgalais- ja permiläiskielten etnonymistössä (vrt. esim. Gordejev 1964: 63, 65)? Asia vaatii perusteellista, kaukaiseen asutushistoriaan tukeutuvaa tutkimusta. *Merja-* ja *mari-*etnonymien

äänneasukin on niin paljon toisistaan poikkeava — mihin on vihjannut myös Ravila (1937: 11) — että vaaditaan aivan uudentyyppisiä todisteita niiden liittämiseksi toisiinsa. Ihmisiähän ne merjalaisetkin olivat ja muromalaiset — mutta millaisia? Kysymykseen olen pyrkinyt löytämään vastaukset artikkeleissani (Ahlqvist 1997a, 1998).

NER(V)- > MER(V)-

Ner(V)- ja *mer(V)*-vartalon esiintymisessä ei suinkaan ole kysymys sattumasta (vrt. Grünthal 1999: 268), vaan mitä suurimmassa määrin maantieteellisiin tosiasioihin pohjaavasta lainalaisuudesta eli liittymisestä 'suureen järveen'. En usko asiassa olevan mitään sen ihmeellisempää kuin vaikkapa Suomen *Enä*- tai *Isojärvien* nimittämisessäkään — tosin pitkä historiallinen ulottuvuus kansojen liikkeeseen, kielellisine kehityksineen ja maastonmuutosten osittaisine muutoksineen asettavat tutkimukselle omat rajoituksensa.

Grünthal (1999: 267) kyselee mahdollisia asutus- ja paikallishistoriasta löydettäviä tietoja nimityypin leviämisestä. Huomattavan vanhan nimiaineksien leviämisestä tuskin on säilynyt merkkejä enää historiallisena aikana. Mahdollisten paikannimiirrynnäisten osuutta ei ole tar-

peen kiistää. Ne ovat vain vaikeasti todistettavissa varsinkin, mikäli paikan yksilöintiin liittyy suuren järven olemassaolo.

Äänneistönsä puolesta olisi houkuttelevaa pitää osaa Suomen *ner(V)*-kantaisesta nimistöstä (Ahlqvist 1998: 43) siirrynnäisinä. Aikaongelmat kuitenkin pohdituttavat. Mikäli Keski-Venäjän *ner(V)*-/*mer(V)*-nimikannan alkuvokaali on heittänyt slaavinkielisen väestön vaikutuksesta (mas. 38), niin siirrynnäisten tulo Suomeen olisi luonnollisesti ajoitettava tätä aikaa myöhäisemmäksi. Arkeologian keinoin havaittava volgalainen vaikutus Suomessa liittyy kuitenkin pronssikautiseen tekstiilikeraamikaan (ks. mas. 47). Mikäli siis olettaisimme Suomen *ner(V)*-nimiä siirrynnäisiksi Keski-Venäjän suunnalta, täytyisi sikäläisen *ner(V)*-nimistön pohjata ainakin osittain merjalaisia huomattavastikin vanhempaan suomalais-ugrilaiseen perintöön (ks. mas. 46). Nimikannan alkuvokaalin heittyminen olisi tuolloin liitettävä toiseen kansaan, kuten baltteihin, joiden kielellinen vaikutus suomalais-ugrilaisperäisen nimistön äänneelliseen kehitykseen Keski-Venäjän länsiosissa on hyvin mahdollinen (mas. 47).^{2, 3} Samannäköisen nimistön esiintyminen Baltian alueella (mas. 43) ei taas voine viitata muuhun kuin balttilaistettuun suo-

² Toisaalta on hienoisia viitteitä sananalkuisen vokaalin, varsinkin *i:n* heittämisestä volgalaisellakin taholla. Niinpä mordvalainen ylijumalan nimi *N' išk'e* katsotaan todennäköisesti muodostuneeksi *ine* 'suuri' ja *šk'i* 'äiti, kantaja; luoja, jumala' jne. -sanoista (MW: 463, 1407–1408, 2235–2236). Vrt. myös mordvan (E) kieltoverbi *il'a* ~ yleisesti *l'a* (mts. 451) tai marin *išanëm* ~ *šanëm* 'toivoa, luottaa (prees. yks. 1.)' (MM: 57), *umalëm* ~ *malëm* 'nukkua, yöpyä (prees. yks. 1.)' ja vuorimarin *umša* ~ *ušma* ~ *šma* 'suu' (mts. 228).

³ Vaikka Grünthalin (1999: 268) huomautus mordvankielisten — ja yhtä hyvin muiden ei-venäläisten — ainesten transkriboinnista on oikeutettu, olen pitänyt tärkeämpänä translitteroidun kirjainmerkin yksiselitteistä takaisinsiiirrettävyyttä alkuperäiseen kirjoitusasuunsa (vrt. Martti Kahlan ja István Kecskemétin laatimaan opaslehtiseen »Neuvostoliiton kielten kirjaimistojen translitteroimisesta», s. 146). »Venäläistetty» *Inerka*-nimiasu (ks. Ahlqvist 1998: 40) itse asiassa vastaa Grünthalin (mp.) ilmoittamaa *Inerkaa* — liudentuuhun venäjän *n* aina etuvokaalin edellä. Ersäläiskylissä tapaa myös nasaalin suhteellisen kovaa ääntämystä, jota variantti *Inërka* (Ahlqvist mp.) kuvannee. Näin siitä huolimatta, että ersän *ine* 'suuri' -adjektiivin nasaali onkin liudentunut (MW: 463–464). (Vrt. toisaalta (*In*)erka ja ersän *erk'e* 'järvi' (mts. 379).) Ongelmana on myös näiden sääntöjen ulottaminen vaikkapa entisille mordvalaisalueille, kuten Nižnij Novgorodin oblastiin, jossa selvästi mordvalaiset paikannimet kuten *Inelejka* (Ahlqvist 1998: 44) ovat useimmiten jo ehtineet venäläistyä. Joudun painiskelemaan kyseisenkaltaisten ongelmien kanssa jatkuvasti mm. merjalaisalueilta kenttätyönä kerätyn aineiston parissa — kyrilliikka kun ei aina riitä.

malais-ugrilaisperäiseen substraattiin.

Metodeista ja niiden puutteista puheen ollen (ks. Grünthal 1999: 267): Jostakin syystä Grünthal (mp.) tukeutuu kirjoituksessaan Bereczkiin (1989) mutta jättää huomiotta alkuperäislähteet. Niihin turvautuminen ja itse asiassa Bereczkin (mas. 439) kirjoituksen tarkempi lukeminen olisi pelastanut tekstin pahalta virheeltä: Nestorin kronikassa kun ei lainkaan mainita *Neronimistä järveä* vaan *Rostovskoje ozero* ('Rostovin järvi') tms. (ks. esim. NK: 13; LL: 10–11; IL: 8). Kronikoitten aikaan viedylle *merja-* ja *Nero-*äänneasujen eriytymiselle ei siis ole minkäänlaisia perusteita. Aikakirjoissa sen sijaan esiintyvät niin **Nerl'* kuin **Mer'skaja* (LL: 349, 379, 433, 561; IL: 493, XLIII; Ahlqvist 1998: 26, 36).

Keski-Venäjän ja itämerensuomalaisen alueen välillä voi aikakirjojen pohjalta aavistella hienoista nasaalien jakoa: tavataanhan merjan kanssa samassa kansojen luettelossa itämerensuomalaiselle alueelle viittaava *neroma* (ks. Ahlqvist 1998: 45–46). Mačinskij (1990: 116) ilmoittaa tuota »čud'-nerevaa» kutsutun myös *norovaksi*, *noromaksi*, *morevaksi* ja *merevaksi*. Hänen mukaansa (Mačinskij 1986: 7) *morava-*asu on syntynyt tonavalaiseen *moravaan* liittyvien kirjallisten assosiaatioiden pohjalta, vaikka muistuttaakin »suomalaisten paikannimien tulkinnassa tavanomaisesta *m:n* ja *n:n* sekoittumisesta». (Ks. mas. 7–12.)

Mielenkiintoista on huomata, että aikakirjoissa esiintyy kristillisperäistä, *n > m*-muutoksen läpikäynyttä nimistöä. Niinpä Hypatioksen kronikassa (IL: XXIII) käytetään kuuden eri *Nikifor*-nimisen henkilön joukossa neljästä asua *Mikifor*. Puolalainen pajari esitetään asuissa **Mikolaj*, **Miklaj* (mts. 666, XXI) (pro *Nikolaj*), galicilainen sadanpäällikkö on nimeltään *Mikula* (*Mikoula*) (mts. 763, XXI) (pro *Nikolaj*), ja vladimirilainen pappi *Mikulica* (**Mikouli-*

ca) esitellään hakemistossa *Nikolaj-Mikulicana* (mts. 592–593; XXIII). Varastojenhoitaja ja murhamies *Anbal* (*An'bal*) on toisessa yhteydessä *Ambal* (*Am'bal*) (mts. 586, 590, VI). 1500- ja 1600-lukujen muinaisvenäläisessä antroponyymistössä esiintyvät mm. *Sunbul(ov)* ~ *Sumbul(ov)* Rjazanin ja Arzamasin tienoililla (Veselovskij 1974: 267, 306) sekä *Sumgur(ov)* ~ *Sungur(ov)* ainakin Kostroman, Suzdalin ja Moskovon seuduilla (mts. 305–306). Vertaa lisäksi *Manéfa*-nimen johdannaisiin *Méfa* ~ *Néfa* (SRLI: 186). Henkilönnimipohjainen kansanetymologia on mahdollinen Moskovon seudun joennimellä *Mikažel'* ~ *Nikožel'* ~ *Nikažel'* (ks. Smolickaja 1976: 99).

Mordvalaisessa ja marilaisessa henkilönnimistössä on havaittavassa selviä merkkejä *n > m*-muutoksen olemassaolosta. Vrt. vaikkapa mordvan *M'íkol'* (ven. *Nikolaj*), *M'ík'ífor* > dem. *Mík'íška* (ven. *Nikifor*) tai marin *Mikalaj*, *Mikolaj*, *Mikul*, *Mikula*, *Miku* jne. (ven. *Nikolaj* > puhek. *Mikolaj*, *Mikola*), *Mikivyr*, *Mikipyr* jne. (ven. *Nikifor* > puhek. *Mikifor*), *Mikita* ja puhekielisiin *Migita*, *Migyta* jne. (ven. *Nikita* > puhek. *Mikita*) (Černyh 1995: 281). Kyseiset nimet liittyvät slaavien välityksellä omaksuttuun antroponyymistöön, joten ilmiön voi myös ajatella saapuneen leksikaalistuneena näille volgalaisille kansoille. *Nikolaj*-nimeen yhdistettävät marin *Mikon*, *Mikona* omaavat Černyhin (mp.) mukaan rinnakkaismuodon čuvassin *Mikon*-nimessä.

N ~ m-vaihtelua tavataan niin ikään volgalaisten kielten appellatiivisanastossa. Mordvassa esiintyy verbi (E) *ńízēlgadoms* ~ (M) *mázēlgâdâms* 'hymyillä; irvistää' jne. johdannaisineen (MW: 1409–1410). Molempien mordvalaiskielten *ńedâms* 'sitoa, köyttää' jne. esiintyy ersässä myös asussa *ńed'ams* (mts. 1381–1382). 'Perhosta' (E *ńémil'av*) tarkoittavien monilukuisten murrevarianttien joukossa tavataan ▷

asut (E) *mémul'av*, *mímil'av*, (M) *míməl'av* jne. (mts. 1390). Ersän *met'kas* jne. 'sisilisko' onkin mokšassa *net'kas* 'id.' (mts. 1253). Vertaa myös ersän *lom*, *lom* ~ *loń* 'tuomi' (mts. 1148), *kunška* ~ *kumška* 'keskikohta' (mts. 953–955). *Nižnij Novgorodin* nimestä johdettu ersän adjektiiv *nižgorockoj* ~ *mižgorockoj*, joista jälkimmäinen muoto on tallennettu juuri *Nižnij Novgorodin* alueella (mts. 1411), todistaa hyvin selkeästi *m:n* myöhäsyntyisyydestä.

Maristakin esimerkkejä löytyy riittävästi: vrt. *mérčëm* ~ *nérčëm* 'sairastaa epämääräistä sairautta (prees. yks. 1.); yleinen heikkous' (MM: 131); *namjyr* ~ *namjryljk* ~ *mamjryljk* 'ylellisyys, nautinto, autuus' (mts. 132); niittymarin *mèrèp*, *nöröp* ~ vuorimarin *mügjèp* ~ Ufim. *nörèp* 'kellari' (mts. 126, 131, 134)⁴ sekä niittymarin *nèmnan*, *mèmnan*, *mèman* ~ vuorimarin *mèlman*, *männän* 'meidän' (mts. 137). Vertaa myös *undjyr* ~ Ufim. *umdjyr* 'majava' (mts. 228); Ufim. *umdjyla* ~ *undjyla* 'lude' (mts. 228) sekä uralilaisen 'piikkiä, keihästä' tarkoittavan **oŋtə*-sanan marilaisvastineisiin *undə*, *umdo*, *unto*, *undo* (UEW: 342).

Kyseinen ilmiö esiintyy permiläisissäkin kielissä: vrt. komin *ponəl'*, *ponu-l'* ~ *poŋmql'* 'nuori kuusi, nuori, pieni havupuu, kataja' ja udmurtin *pumel'* 'vesa, nuori puu' jne., jotka UEW (416) osittaisen assimilaation ehdoin yhdistää suomalais-ugrilaiseen **pönə* 'kuusi' -vartaloon. Uralilaisen **šilmä* 'silmä' -sanan vastineet udmurtissa ovat *šin* (*šinm-*), *šín* (*šínm-*), *šim* (*šimm-*) ja komissa *šin* (*šinm-*). Marin vastineella, *šinca*, *sənzä* -sanalla on niin ikään *n:*llinen edustus. (Mts. 479.) Uralilaisella **aŋe* 'aukko, suu, lovi, syvennys' -sanalla on *m-*

nasaalin sisältävät vastineensa jälleen permiläisissä kielissä: vrt. udm. *im*, *əm* 'suu, aukko', komin *vom*, *vəm*, *əm* 'id.' (mts. 11–12). Vertaa myös suomalais-ugrilaisen **oda-mə* 'uni, unennäkö' -vartalon komivastineisiin *on* (*onm-*), *un* 'uni'. Udmurtin vastine on *um* (*umm-/unm-*) 'uni, unennäkö, unikuva' ja marin *om*, *omo* 'uni, unennäkö'. (Mts. 335.) Vertaa myös suomalais-volgalaiseen **une* 'id.' -sanaan (mts. 804).

Itämerensuomalaisten kielten puhuma-alueelta löytyy niin ikään esimerkkejä. Suomen *mursu-* ja *norsu-*sanoilla on yhteinen alkuperä (SSA 2: 181–182, 232). *Vadelma*-sanan murremuotoina esitetään mm. *vaterma* ja *vaterna* (SKES: 1585–1586). Vertaa *kanervan* virolaisiin murrevastineisiin *kanar(ik)* ~ *kamarik* jne. (SSA 1: 298). Vepsäläisalueen vesiennimistöstä löytyy sellaisia tapauksia kuin *Nenozero* (*Suř Nenarv*) ~ *Menozero* (SGBS: 83), *Pernuja* ~ *Permuja* (mts. 97).

Vastaavanlaista nasaalienhorjuntaa tavataan venäjän appellatiivisanastossa: komin ja udmurtin *pel'nań* (< *pel'* 'korva' + *nań* 'leipä') -sanasta lainatuksi katsotun juhlaruoan, pelmeenien (*pel'méni*) nimi tavataan murreasussa *pel'njáni* (ĖSRJ III: 230). Esiintyyä suomeen lainatun *leima*-sanan lainalähteen, venäjän *klejmó*-appellatiivin pohjois- ja luoteisvenäläisenä murremuotona *klejnó* 'merkki, leima', jonka kaltaiseen muotoon täytyy myös pohjoiskarjalan *kleinä*-asun palautua (ks. SSA 2: 60; SRNG 13: 275). Alkuperältään hieman ongelmallisen venäjän *sjómga* '(meri)lohi' -sanan yhteydessä on merkityksellistä se, että suomessa kalannimi esiintyy asussa *sonka*, pohjoiskarjalassa *šonka* ja vepsässä *somg*, *šong* (ks. ĖSRJ III: 598; SKES: 1070).

⁴ Muutamien marin sanojen osalta on selvittävää, mikä merkitys äänteelliseen kehitykseen on ollut lainaamisella turkkilaiselta taholta. Mainituista sanoista ainakin *mèrèp* variantteineen yhdistyy tataarin samamerkityksiseen *näüräp*-sanaan (ks. RTS: 416) ja *namjyr* mitä ilmeisimmin turkin *mamur* 'mukavuuksilla varustettu, kukoistava, onnellinen' jne. -adjektiiviin johdannaisineen (ks. TRS: 601).

N > m -nasaalinmuutoksesta löytyy kenttätyössä jatkuvasti lisää esimerkkejä (vrt. Ahlqvist 1998: 34–37). Mielenkiintoinen on Moskovan alueen pohjoisosassa sijaitsevasta *Táldomin* kaupungista käytetty nimiasu *Táldon* (gen. *Táldona*). Vuonna 1915 syntyneen informantin ääntämys oli muutenkin sangen arkaainen: todettakoon, että *mímo* 'ohi(tse)' oli hänellä kuitenkin *númo* (ks. mas. 35). Hyperkorrektilta tuntuu saman naishenkilön ääntämä *kanbájn* (pro *kombájn*) 'puimuri'. Jaroslavl'n alueella, Volgan varrella sijaitsevan *Tjun'bán* kylän nimi on tallennettu myös asussa *Tjumbá* (JAOSK). Kostromalaisesta *Tumbý*-nimisestä järvestä voi kuulla puhuttavan myös asussa *Tún'by* (Toropov)⁵. Kostromalaisen *Nemda*- (ks. Ahlqvist 1998: 37) eli *Njómda*-joen nimen olen tallentanut myös asussa *Njónda*. Marilaisen *Nemdan* nimiasuina esitetään *Mèndè* ja *Nèmdè* (MM: 131). Ilmiö on havaittavissa myös alueen vanhoissa sosiaalimurteissa, joihin palaan muussa yhteydessä.

Ner(V) ~ mer(V) -vaihtelusta ja kyseiselle vartalolle esittämästäni etymologiasta (Ahlqvist 1998) on löytynyt lisää todisteita. Kostromalaisen Manturovon kaupungin likellä virtaavan *Méremša*-joen (ks. Kostr. obl.: 41), jota toisinaan kuulee nimittävän myös *Mérešmaksi*, olen tallentanut hieman etäämpänä nimiasussa *Néremša*. Nimen sisältöä peilaavat joen varren useitten suoalueitten nimet, kuten *Bol' šóje bolóto* ('suuri suo') ja *Krúglen'koje* ('pyöreä (suo)'). Samoilla seuduilla on myös *Krúgloe ózero* ('pyöreä järvi') ja *Dólgoje ózero ~ Dólgovskoje ózero* ('pitkä järvi'). (Toropov; ks. Ahlqvist 1998: 31–34.) Ivanovon alueella Volgaan vasemmalta rannalta laskevan *Meran* likeinen pikkujoki *Méreška* on paikallisen vanhemman väes-

tön kielessä *Néreška*. Vuonna 1907 syntynyt naispuolinen informanttini vakuuttikin minulle painokkaasti: »Ni Méreška, a Néreška!» ('Ei Méreška, vaan Néreška!').

Moskovan alueen pohjoisosassa sijaitsevan *Mérgusovon* kylän nimi olisi aluksi saadun tiedon mukaan (Kapralov, ks. Ahlqvist 1998: 24, alaviite 1) peräisin *mer*-nimisestä, hanhia (ven. *gus'* 'hanhi') hoitaneesta kansasta. Epäilykseni heräsi, sillä lähes poikkeuksetta kaikki merjalaisiin kansana liittyvä tieto on peräisin kirjallisista lähteistä, joista sitä on kansanomaisesti. Informantti »tunnustikin» minulle tiedon olevan peräisin paikalliselta opettajalta, joka oli pyrkinyt selvittämään kylän nimeä arkistolähteiden perusteella ja ilmeisesti törmännyt tuolloin johonkin viime vuosisadalta tai kuluvan vuosisadan alusta peräisin olevaan painettuun lähteeseen.

Vuoden 1998 elokuussa tavoitin *Mérgusovon* vanhimman asukkaan, vuonna 1912 syntyneen naishenkilön. Ratkaisevaa oli tuon hyvin huonokuuloisen mummon pojan (s. 1948) ilman kyselyjä esittämä todistus siitä, että kylän vieressä on aiemmin ollut suuri järvi, jota hän kertoi kutsutun *Mer-* tai *Mera-*nimellä. Kyseistä järveä hanhet olisivat käyttäneet lepopaikkanaan. Tämänkin selitysmallin jälkimmäinen osa on puhdasta kansanetymologiaa, vaikka hanhet vesilintuina liittyvätkin luontevasti *Merjan* maahan ja sen muinaisiin asukkaisiin. Informantti kertoi näkevänsä mielikuvissaan tuon entisen järven paikalle muodostuneella suoalueella kylän vainajat, esi-isänsä seisomassa viikatteiden kanssa. Vielä mummon nuoruudessa suoalueelta niitettiin heinä kylän karjalle, vaikka vettä oli kesäisinkin kuulemma yli polvien. Kylän nimi on väistämättä yhteydessä entiseen järveen, mistä todistaa ympäristön val-

⁵ Kostroman alueen Manturovon ympäristöä koskevat erikseen merkityt tiedot olen saanut Manturovon kotiseutumuseon johtajalta S. N. Toropovilta.

taisa ojitettu suoalue (ks. Mosk. obl.: 6–7).⁶

Marilaisen uuden aineiston pohjalta on ilmennyt seikka, joka vaatii korjaamaan artikkelissani (Ahlqvist 1998: 27) olleen väitteen marilaisalueen *Inerymbal*-oikonymin rinnastumisesta *Brembol(k)a*-nimien. Kuklin (1998: 81) nimittäin ilmoittaa *Inerymbalin* marilaiseksi vastineeksi *Ėnerymbal*-asun, jonka taustalla on käsittääkseni nähtävä marilainen *ėnėr* 'joki' (ks. MSSK: 415). Tämä seikka antaa vielä mahdollisuuden punnita jaroslavlilaisen *Īnery* ~ *Īnera*-oikonymin (Ahlqvist 1998: 39) yhteyttä marin *ėnėr*-sanaa vastaavaan ainekseen, sillä kyseinen kylä sijaitsi *Īnerskij potók*-nimisen pikkujoen varrella. (Ks. mas. 29, alaviite 9.)

Nasaaleihin liittyvät muutokset eivät siis ole yksittäisiä, ja vain osa tapauksista on selitettävissä assimilaatiolla, dissimilaatiolla tai metateesilla. Marin *mėrtńa* 'kalanmäti'-sanan birskiläisen *nėrtmė*-asun UEW (295) katsoo syntyneen juuri metateesin kautta. Metateesi on nähtävä myös mordvan (E) *meńel*', (M) *meńal*' 'taivas'-sanassa, joka esiintyy ersässä mm. myös *ńemel*' ~ *ńemil*'-asuissa (MW: 1239). Sana-astemastakaan *n* ~ *m*-vaihtelu ei juuri tunnu riippuvan. Ilmiön levinneisyys ja syyt vaativat perusteellista tutkimusta. Myös kronikkatekstien mahdollinen yhteys ilmiön leviämiseen on syytä selvittää.

MERENS JA MERJA

Grünthal (1999: 266) muistuttaa, että merjalaiset esiintyivät *merens*-muodossa jo Jordaneksella. Itse (Ahlqvist 1998: 30) ker-

roin näin yleisesti katsottavan, mutta löysin (mas. 47) epäsuoraa tukea asiaan perehtyneen Sorvalin (1984: 25–26, 49) epäilylle, joka koskee Jordaneksen vuodelta 551 jKr. olevan maininnan »merjalaisuutta». Samassa yhteydessä viittasin juuri *n > m*-muutokseen.

Sorvalin (1984: 27) mukaan vanhimmat tunnetut Jordanes-käsikirjoitukset ovat peräisin 8. ja 9. vuosisadalta. Ensimmäinen keskiajan kirjailija, jolla alistettujen kansojen luettelo esiintyy, on Ekkehard (k. 1125). Vanhin Ekkehardin käsikirjoitus on peräisin 11.–12. vuosisadalta. Hänen listassaan esiintyvät kansanimet ovat osin muuttuneita, latinisoituja, kuten *Merentes* ja *Mordentes* (mas. 27–28.) Muutoin *Merens* esiintyy samanlaisena kaikissa käsikirjoituksissa paitsi Grienbergerillä, joka korjaa nimen muotoon **Merjans* yhdistäen sen 'kuuluisaa, laajalti tunnettua, loistavaa, suurta' tarkoittavaan, germaaniaalkuperää olevaan adjektiiviin (got. *mėrs*, ahd. *māri*, isl. *męrr* jne.), jolloin *merens* voisikin Sorvalin (mas. 48–49) mukaan viitata sarmaattien hallitsevaan luokkaan eli se olisi kreikkalaisen *basileioi*-, *basilikoi*-nimen käänkösvastine. Sarmaatit sopivat Sorvalin (mas. 49–51) esittämään tulkinnaan muista luettelon nimistä, myös *mordens*-kansasta. Itse luettelon alkuosassa todetaan alistettujen kansojen olevan skyyttalaisia. Sorvali (mas. 49) kuitenkin korostaa *merens*-kysymyksen olevan vailla lopullista ratkaisua.

Lebedev (1985: 28, 30) taas ei epäile Jordaneksen *merens*-mainintaa, vaan juuri sen perusteella katsoo merjalaisten olleen

⁶ Yhteys venäjän latinalaisperäisen *Merkúrij*-nimen johdannaiseen *Merkúsaan* (SRLI: 195), josta puolestaan on johdettu sukunimi *Merkušev* (ks. SF: 290), tuskin tulee kysymykseen, mihin viittaa jo *Mėrgusovo*-nimen ensitavun painollisuus. Tosin kansanetymologisesti henkilönnimiä useinkin yhdistetään sisällöllisesti hämärtyneisiin paikannimiin. Sinänsä houkutteleva yhteys marin sanoihin *mirgysė* 'yleinen rukouslehto' (MM: 119) ja *mėr-kúsė* 'muutaman kylän tai seurakunnan yhteinen rukouslehto; muutaman kylän yhteisesti kesäkuussa suorittama rukous' (mts. 131) on unohdettava, sillä *mėr* 'kyläkunta, -yhteisö' (mp.) liittyy ilmiselvästi venäjän vastaavanmerkityksiseen *mir*-sanaan.

olemassa jo 200- ja 400-lukujen vaiheilla jKr. sekä asuttaneen suurin piirtein samoja seutuja kuin 800- ja 900-luvuilla. Merjalaisalueen arkeologiaan perehtynyt Leont'jev (1996: 21–22) kuitenkin arvelee merjalaisten tai osan heimosta saapuneen aika-kirjojen mainitsemille asuinsijoille Okan suunnalta vasta 600-luvulla. Jordaneksen aikana merjalainen kulttuurivaihe ei olisi vielä alkanutkaan, semminkin kun »Geticassa» selostettu itägoottien kuninkaan Hermanarikin valtakunta ajoittuu jo vuotta 375 edeltävään aikaan (ks. Lebedev 1985: 26).

Lebedev (1985: 28, 30) tulkitsee *Merens-* ja *Mordens-*etnonymyjä seuraavan *Imniscaris*-maininnan »in Miscaris» eli 'Meščerassa' olettaen tässä tapahtuneen keskiajan latinalaisessa käsikirjoituksessa täysin lainmukaisen *n-* ja *m-*kirjainten paikantavien vaihtojen. Mikäli näin on, voimme aivan yhtä hyvin uskoa *merens-*etnonymyissä tapahtuneen samantapaisen vaihdoksen, jolloin kyseessä olisikin ollut **nerens-*nimen kansa.

Sorvalin (1984: 28–29) mukaan goottien historian kirjoittanut Enea Silvio, sittemmin paavi Pius II, on Jordaneksen teoksesta tekemässään lyhennelmässä yhdistänyt kirjaimet *in* kirjaimeksi *m* nimissä *Inaunxis* > *Manuxes* ja *Vasinabroncas* > *Vasmabran-cas*. (Itäisempien kansojen nimiä hän ei lainkaan mainitse.) Näin ollen *merens-*maininnan takana voisikin aivan yhtä hyvin olla **inerens* (ks. Ahlqvist 1998: 47). Ilman uusia käsikirjoituslöytöjä on tällaisten seikkojen todentaminen tietenkin täysi mahdollisuus. Joka tapauksessa Jordaneksen kansojen luettelo on Sorvalin (mas. 30–31) mukaan säilynyt meille hyvin korruptoituneessa muodossa, ja Schütten mukaan nimenomaan »perifeeriset nimet ovat turmeltuneita». Alun perin ilmeisesti Ablabiuksen kirjoittaman luettelon olisi itse Jordanes saanut jo turmeltuneessa muodossa

(mas. 26, 50).

Itse en ole väittänyt, että paikannimissä esiintyvää elementtiä olisi ilman merkitystä muuttavaa johdinta tai määrittävää sanaa alettu käyttää myös ihmisistä (vrt. Grünthal 1999: 266). Puhuin nimenomaan *ner(V)-* ja *mer(V)-vartaloisista* nimistä — etnonymien mahdolliseen johtimistoon en puuttanut (Ahlqvist 1998). Mikäli Jordaneksen *merens-*maininta tarkoittaisi merjalaisia, niin Grünthalin (mp.) *merja-*asussa näkemä indoeurooppalaisten kielten *ya-*johdin ei olisi ajallisesti mitenkään selitettävissä. »*Merja-*asuiset maininnat kun alkavat vasta venäläisistä kronikoista, joiden aikoihin joidenkin muiden indoeurooppalaisten kielten kuin slaavilaisten (joita Grünthal tässä tuskin tarkoittaa) ei voida ajatella vaikuttaneen Venäjän keskiosissa.

Merja (mer'á) -asu liittyy nimenomaan slaavilaisaikaan (vrt. esim. LL: 4, 10–11, 19–20, 22, 24, 29; IL: 4, 8, 13, 16–17, 21; ÉSRJ II: 606). Novgorodin I aikakirja, jonka katsotaan täydellisimmin säilyttäneen 1000-luvun lopun *Načal'nyj svod* -kronikakatekstiä heijastavan version, mainitsee Merjan myös muodossa *Mere* (Nosov 1992: 100–101). Adam Bremeniläisen maininta *Mirri* 1070-luvulta (ks. Ahlqvist 1998: 30; Mägiste 1966: 115) sopisi yhteen johtimetoman vartalon kanssa.

Mikäli alun perin on kysymys **mery-*tyyppisestä vartalosta, sen jatkeena voi nähdä *'ja-*johtimen, jonka lähteeksi sopii vain muinaisvenäjä. Liiankin yksinkertaiselta saattaa kuulostaa muistutus siitä, että venäjän *e-* ja *ë-*loppuisten neutrien monikon nominatiivin päätteensä esiintyy nimenomaan *-ja:* vrt. *móre* 'meri', mon. *morjá*. Muinaislaavissa tavataan myös joukko kieliopillisesti yksiköllisiä mutta merkitykseltään monikollisia nk. kollektiivisubstantiiveja, joilla tarkoitettiin vaikkapa saman säädyn tai elinkeinon omaavien henkilöitten muodostamaa ryhmää. Esim. *brat'veli'*, ▷

koll. (fem.) *bratija* 'ryhmä saman säädyn tai elinkeinon jne. yhdistämiä henkilöitä' > mon. *brát'ja*. (Haburgaev 1986: 132; Ivanov 1983: 279–280.)

Kollektiivisubstantiivien mallin mukaisesti on joukolla muitakin nykyvenäjän maskuliini- ja neutrisukuisia substantiiveja epäsäännöllinen *'ja*-päätteinen monikko-muoto. Vrt. *muž'* 'aviomies', mon. *muž'já*; *zjat'* 'vävy, lanko', mon. *zjat'já*; *drug'* 'ystävä', mon. *druz'já*; *kum'* 'kummi, kuoma', mon. *kumov'já*; *knjaz'* 'ruhtinas', mon. *knjaz'já*. (RG I: 501–502; Ivanov 1983: 279.) Tällaisesta sukulaisuussuhteisiin tai vaikkapa (yhteiskunnalliseen) asemaan liittyvästä semantiikasta eivät kansan- ja heimoryhmän nimityksetkään jää kauaksi.

Ei ole mahdotonta, vaan pikemminkin jopa odotuksenmukaista, että slaavit olisivat saaneet tiedon merjalaisista alun perin epäsuorasta lähteestä kuten vaikkapa balttien välityksellä. Heillä oli väistämättä yhteys Keski-Venäjän suuntaan jo paljon aiemmin. 'Venäläistä' tarkoittava latvian *krievs*-sana (RLS: 624) lienee osoituksena balttien vakiintuneesta yhteydestä juuri krivičeihin, jotka Gorjunovan (1961: 184, kartta) mukaan ensimmäisinä saavuttivat Merjan maan keskiosat lounaasta käsin. Mikäli Jordaneksen *merens*-kansa tarkoittaisi merjalaisia, nimiasulle olisi mahdollista löytää jonkinlaisia äänteellisiä yhtymäkohtia balttilaiseen suuntaan. Sorvalin (1984: 50) mukaan *merens* ja *mordens* on kuitenkin taivutettu gootin kieliopin mukaisesti.

Oli niin tai näin, huomaamme sangen selvästi Grünthalin (1999: 266) peräänkuultaman vanhojen kronikoiden (ja tietysti muidenkin kirjallisten lähteiden) tarjoamien tietojen varovaisen tulkinnan tarpeellisuuden. Jordaneksen *merens*-maininta ei siis ohjaa meitä suuntaan tai toiseen. Asian lopulliseksi ratkaisemiseksi tarvitaan jatkoa Sorvalin syvälliselle tutkimukselle mahdollisten uusien lähteitten pohjalta.

IGNORAMUS ET SEMPER IGNORABIMUS?

Grünthal (1999: 266) ilmoittaa kirjallista tietoa pidetyn hämmästyttävän varauksettomasti usein myös todisteena samannimisen kielen olemassaolosta. Useimpien lähteiden perusteella emme todellakaan voi tietää, onko merjalaisten kielen nimi ollut juuri »merja»: aikakirjathan puhuvat *merja*-nimisestä **kansasta**, jolla on oma kielensä. Tiedämme varmasti, että merjalaisten kieli ei lukeutunut slaavilaisten kielten joukkoon, sillä: »Venäjällä vain seuraavat kansat puhuvat slaavin kieltä: poljaanit, drevljaanit, novgorodilaiset, polotšaanit, dregovitšit, severjaanit ja bužaanit», kun taas »seuraavat kansat puhuvat omaa kieltään, mutta maksavat Venäjälle veroa: tšuudit, merjalaiset, vepsäläiset, muromalaiset, tšeremissit, mordvalaiset, permiläiset, petšoralaiset, jaamit, liettualaiset, semgallit, kuurilaiset, narovalaiset ja liivit». (NK: 13; ks. Popov 1973: 40.)

Rostovin ensimmäisen piispan Leontijn elämäkerta kertoo tämän osanheen hyvin venäjän ja merjan (*mer'skij*) kieltä (ks. Gorjunova 1961: 201). Ei liene mitään perusteita olla uskomatta, ettei ainakin aikakirjojen merjalaisalueen esislaavilaisen väestön kieli olisi ollut juuri tuo *mer'skij*. Asia erikseen on se, miten nimitettiin arkeologisesti todennettujen pohjoisempien merjalaisseutujen väestön käyttämiä kieli-murteita (ks. Ahlqvist tulossa).

Olisiko »merjalaisten kieli» (ja vastavasti »muromalaisten kieli») jollakin tapaa parempi kuin »merja» (tai »muroma»)? Asian ydin ei tästä miksikään muutu: arkeologian, kielellisen sekä muun henkisen ja aineellisen perinteen tarjoamat kiistatottomat tiedot kertovat kyseisiä alueita asuttaneesta suomalais-ugrilaisesta väestä, jolle aikakirjat ilmoittavat Rostovin ja Pleščejev-järvien ympäristössä nimeksi merja ja

vastaavasti Okan alajuoksulla ja Muromin kaupungissa — muroma. Eri asia on varsinkin paikannimistöissä havaittava monikerroksisuus, joka asettaa kovat vaatimukset merjalaisena pidettävän aineiston poimimiseksi aiempien suomalais-ugrilaisperäisten kerrostumien joukosta (Ahlqvist 1997b).

Grünthal (1999: 267) ilmoittaa merjalaisten asuinalueella olleen myös muita kansoja, joista suomalais-ugrilaisina on pidetty tšuudeja ja ves´kansaa. Hänen mukaansa mikään ei viittaa siihen, että tšuudit olisivat kadonnut kansa. Mikäli *čud* oli itämerensuomalaisten kansojen yleisnimitys, on sanottava, että puhe on kadonneesta väestä mutta vain osittain, kuten esimerkiksi muinaisella merjalaisalueella. (Tarkemmin Ahlqvist tulossa.) Ves´kansan alue ei kaisentään ainakaan merjalaisaikana ole sijoittunut Merjanmaalle, vaan kansa oli yhtäällä merjalaisten lähimpiä naapureita, joita toisaalla olivat muromalaiset, kuten Ravila (1940: 24) kirjoittaa.

Ainakin jollakin tasolla Merjanmaan asukkaat näyttäisivät siis lukeutuneen itämerensuomalaiseen tšuidiperheeseen. Monessa mielessä merjalaiset ovat kiinnittyneet mieluummin juuri itämerensuomalaiseen ja mordvalaiseen kieli- ja kulttuuri-perintöön kuin marilaiseen, vaikka jälkimmäisestäkin on luonnollisesti hyvinkin kiistattomia jälkiä. Grünthalkin (1999: 267) luottaa Bereczkin (1989) arvioon merjalaisten kallistumisesta itämerensuomen suuntaan. Kunnollisten johtopäätösten tekemiseen etymologioita tarvitaan huomattavasti enemmän kuin nuo Bereczkin (mas. 441) Tkačenkolta (1985) poimimat 23, sillä pienessä aineistossa sattumanvaraisuuden ja subjektiivisen aineistonvalinnan mahdollisuus saattaa kasvaa liian suureksi.

Mutta mikäli hyväksymme merjan kielen itämerensuomalaisen painotuksen (vrt. Grünthal 1999: 267), niin miksi olettaisimme etnonyymin viittaavan Volgalle? Grün-

thal (1997) itse hylkää useiden itämerensuomalaisten etnonyymien motivaatioksi sitkeästi tarjottuun 'kiila'-merkitykseen perustuvat selitykset. Miksi sitten pyrkiä liittämään merja Volgan ja Permin suomalaisten etnonyymien 'ihmisketjuun', vaikka todisteet viittaavat aivan muuhun? Tuleeko meidän todellakin tyytyä »tyydyttäviin etymologioihin», jollaisena Grünthal (1999: 267) pitää indoiraaniin pohjautuvaa, merjan ja marin toisiinsa yhdistävää selitystä, vai olisiko syytä pyrkiä etsimään sitä oikeaa?

Grünthal (1999: 266) tukeutuu Ravilan (1940: 24) todistukseen merjalaisten kieltä koskevien johtopäätösten kuulumisesta *ignoramus*-kategoriaan. Mägiste (1966: 118–119) esittää asian valoisemmin: »Niin kauan kuin ei ole käytettävissä täydelliseen ja luotettavaan nimiaineistoon pohjautuvaa esitystä merjalaisalueen paikannimistä, liikkuu merjalaisten muinaisuuden selvittely *ignoramus*-toteamuksen piirissä.» Mikäli todellakin vain tyytyisimme jo Ravilan ja Vasmerin aikana tiedossa olleeseen aineistoon, niin tuskinpa pääsisimme puusta pitkälle. Tällä hetkellä on kuitenkin olemassa solidi kenttätyössä kerätty ja koko ajan karttuva aineisto, jonka pohjalta on mahdollisuus vakavampiin johtopäätöksiin. Tosin muutaman vuosikymmenen kuluttua aineiston kartuttaminen alkaa olla lähes mahdotonta (ks. Ahlqvist 1997b: 22–23).

Novgorodin I aikakirjassa merja esiintyy kahden slaavilaisen heimon, sloveenien ja krivitšien, rinnalla kolmantena suurena kansana — tšuudeja taas pidetään myöhäisempänä lisäyksenä (ks. Nosov 1992: 101; vrt. Ravila 1940: 24). Jo tämä osoittaa kansan mahtavuuden lisäksi myös sen aseman slaavilaiskolonisaation tiellä. Merjan alue on ollut huomattavan suuri. Luonnollisesti alueella on ollut monia eri heimoja — mahdollisesti ja todennäköisesti omine heimonimityksineenkin. (Merjalaisalueen ▷

rajoista ja kielen säilymisestä: Ahlqvist tulossa.)

Kaikissa maanosissa tunnetaan kansoja, joiden omakielinen nimi ymmärretään 'ihminen', 'ihmiset', 'oikeat ihmiset' (Krjukov 1984: 7). Krjukovin (mas. 7–8) esittämän luettelon pohjalta näyttää siltä, että enimmäkseen kyseisensäältöinen kielenaine on lähtöisin kansan tai heimon omasta kielestä. Grünthal (1997: 24, 30) ilmoittaa topografisilla käsitteillä olleen eräillä monikansallisilla(kin) alueilla etnonymien synnyn kannalta keskeisempi rooli kuin propristuneilla paikannimillä tai muilla propreilla. Hänen mukaansa (mts. 24) tämäntyyppistä nimistöä näyttää esiintyvän etupäässä kielen sisällä tai toisilleen läheisten kielten välillä eli heimonnimissä. Propristuneiden nimien käyttö olisi alkanut vasta sitten, kun muut, esimerkiksi topografiset termit, eivät ole riittäneet erottamaan omia ja vieraita (mts. 25).

Sama koskee pitkälti myös aikakirjojen slaaveja (Ahlqvist 1998: 45). Osalle heimoista ilmoitetaan puhtaasti maantieteellisuonteinen nimi: aikakirjat kertovat poljaanien saaneen nimensä siitä, että he asuttivat aukeita seutuja, »peltoja» (*pole*), drevljaanien siitä, että asuttivat metsävyöhykettä (*Dereva*) ja dregovičien siitä, että asuivat suoseudulla (vrt. valkoven. *dregva*, *drjagva* 'suo'), kuten muistuttaa Popov (1973: 40, 160). Muussakin etnonymistössä Popov (mts. 160) näkee usein lisätyn maantieteellisen luonnehdinnan (»metsä-», »tundra-» jne.). Tämä sopii erittäin hyvin myös merjaan ja muromaan. Juuri maantieteeseen ja topografiaan pohjaavat esittämäni *merja*- ja *muroma*-etnonymienkin etymologiat (Ahlqvist 1997a, 1998). ■

ARJA AHLQVIST
Teväntö,
12750 Pilpala

LÄHTEET

- AGEJEVA, R. A. 1990: *Strany i narody: proizhoždenije nazvanij*. Nauka, Moskva.
- AHLQVIST, ARJA 1997a: *The Ethnonym Muroma*. – Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, László Honti, Paul van Linde, Osmo Nikkilä (toim.), *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23. November 1996* s. 47–54. Maastricht.
- 1997b: *Merjanskaja problema na fone mnogosljednosti toponimii*. – *Voprosy jazykoznanija* 6 s. 22–36.
- 1998: *Merjalaiset — suurten järvien kansaa*. – *Virittäjä* 102 s. 24–55.
- *tulossa: Aspects of the Geographical and Chronological Limits of the Merya People*.
- ATAMANOV, M. G. 1988: *Udmurtskaja onomastika*. Udmurtija, Iževsk.
- BARTENS, RAIIA 1991: *Marilaiset ja Mari*. – Johanna Laakso (toim.), *Uralilaiset kansat. Tietoa suomen sukukielistä ja niiden puhujista* s. 185–199. WSOY, Helsinki.
- BERECZKI, GÁBOR 1989: *A merja nyelv helye a finnugor nyelvcsaládon belül*. – *Magyar Nyelv. LXXXV Évfolyam*. 1989, 4 szám s. 439–442.
- CASTRÉN, M. ALEXANDER 1856: *Reiseberichte und Briefe aus den Jahren 1845–1849*. – *Nordische Reisen und Forschungen*. St. Petersburg.
- ČERNÝH, S. J. 1995: *Slovar' marijskih ličnyh imen*. Joškar-Ola.
- ÈSRJ = Vasmer, Max. *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Perevod s nemeckogo i dopolnenija* O. N. Trubačeva. T. I–IV. Moskva, 1964–1973.

- GORDEJEV, F. I. 1964: K voprosu o proishozhdenii étnonima mari. – F. I. Gordejev (vast. toim.), Voprosy marijskogo jazykoznanija. Sbornik statej. Vyp. 1 s. 63–65. Marijskoje knižnoje izdatel'stvo, Joškar-Ola.
- GORJUNOVA, E. I. 1961: Ètničeskaja istorija Volgo-Okskogo meždureč'ja. – Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, n:o 94. AN SSSR, Institut arheologii, Moskva.
- GRÜNTAL, RIHO 1997: Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonyymit. – Castrenianumin toimitteita, 51. Helsinki.
- 1999: Arvoituksellinen *merja*. – Virittäjä 103, s. 266–268.
- HABURGAJEV, G. A. 1986: Staroslavjanskij jazyk. Izdanije vtoroje, pererabotannoje i dopolnennoje. Prosveščeniye, Moskva.
- IL = Polnoje sobranije russkih letopisej. T. II. Ipat'jevskaja letopis'. Jazyki russkoj kul'tury, Moskva, 1998.
- IVANOV, V. V. 1983: Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka. Izdanie vtoroje, ispravlennoje i dopolnennoje. Prosveščeniye, Moskva.
- JAOSK = Jaroslavskij oblastnoj slovar'. Kartoteka. (Kafedra russkogo jazyka Jaroslavskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo univestiteta im. K. D. Ušinskogo.)
- JOKI, AULIS J. 1973: Uralier und Indogermanen. Die Älteren Berührungen zwischen den Uralischen und Indogermanischen Sprachen. – MSFOu 151. Helsinki.
- KOSTR. OBL. = Kostromskaja oblast'. Topografičeskaja karta. Masštab 1: 200 000. VTU GŠ, Moskva [1997].
- KRJUKOV, M. V. 1984: »Ljudi», »nastojščije ljudi» (k probleme istoričeskoj tipologii ètničeskikh samonazvanij. – R. Š. Džarylgasinova, V. A. Nikonov (vast. toim.), Ètničeskaja onomastika s. 6–12. Nauka, Moskva.
- KUKLIN, A. N. 1998: Toponimija Volgo-Kamskogo regiona. (Istoriko-ètimologičeskij analiz.) Marijskij poligrafičesko-izdatel'skij kombinat, Joškar-Ola.
- LEBEDJEV, G. S. 1985: Severo-vostok Evropejskoj časti Rossii v seredine I tys.n.è. (Sostojanie pis'mennyh i arheologičeskikh dannyh). – Materialy k ètničeskoj istorii Evropejskogo severo-vostoka. Mežvuzovskij sbornik naučnyh statej s. 24–34. Permskij universitet, Syktyvkar.
- LEONT'JEV, A. E. 1996: Arheologija meri. K predystorii Severo-Vostočnoj Rusi. – Arheologija èpohi velikogo peregelenija narodov i rannego srednevekov'ja. Vyp. 4. RAN, Institut arheologii, Moskva.
- LL = Polnoje sobranije russkih letopisej. T. I. Lavrent'jevskaja letopis'. Jazyki russkoj kul'tury, Moskva, 1997.
- LYTKIN, V. I. 1964: Ètimologii nekotoryh marijskih slov. – F. I. Gordejev (vast. toim.), Voprosy marijskogo jazykoznanija. Sbornik statej. Vyp. 1 s. 60–62. Marijskoje knižnoje izdatel'stvo, Joškar-Ola.
- MAČINSKIJ, D. A. 1986: Ètnosocial'nyje i ètnokul'turnyje processy v Severnoj Rusi (period zaroždenija drevnerusskoj narodnosti). – T. A. Bernštam, K. V. Čistov (vast. toim.), Russkij Sever. Problemy ètnokul'turnoj istorii, ètnografii, folkloristiki s. 3–29. Nauka, Leningrad.
- 1990: O roli finnojazyčnogo naselenija bassejnov Volhova i Velikoj v složenii ètnosociuma »rus'» (VIII–XI vv.). – O. M. Fišman (vast. toim.), Sovremennoje finno-ugrovedeniye. Opyt i problemy s. 110–120. Leningrad.
- MM = Ûpýmarij (V. M. Vasil'jev), Marij

- mutèr. Turlö vèrè ilÿšè marijÿn mutšÿm tangastarèn nèrgèlÿmè knaga. SSSR kalÿk-vlak rÿdö savÿkÿtšÿ, Mosko, 1926.
- MOSK. OBL. = Moskva i Moskovskaja oblast'. Topografičeskaja karta 1: 200 000. Izdanie vtoroje pererabotannoje i dopolnennoje. VTU GŠ, Moskva, 1996.
- MSSK = Arto Moision, Marilais-suomalaisen sanakirja. – Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja, 41. Turun yliopiston offsetpaino, Turku, 1992.
- MW = Martti Kahla (Bearb. und Herausg.), H. Paasonen's Mordwinisches Wörterbuch. Band I-IV. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII, 1–4. Helsinki, 1990–1996.
- MÄGISTE, JULIUS 1966: Merjalaisten kansallisuusnimi ja merjalaisprobleemi. – Virittäjä 69 s. 114–120.
- NK = Nestorin kronikka. Akateemikko Dmitri Sergejevitš Lihatšovin venäjänkielisestä tulkinnasta suomentanut Marja-Leena Jaakkola. WSOY, Helsinki, 1994.
- Nosov, E. N. 1992: Proishoždenije legendy o prizvanii varjagov i baltijsko-volžskij put'. – A. N. Kirpičnikov, E. A. Rjabinin (toim.), Drevnosti slavjan i finno-ugrov. Doklady sovetsko-finljandskogo simpoziuma po voprosam arheologii 16–22 maja 1986 g s. 100–105. Nauka, Sankt-Peterburg.
- POPOV, A. I. 1973: Nazvanija narodov SSSR. Vvedenie v ètnonimiku. Nauka, Leningrad.
- RAVILA, PAAVO 1937: Das Merja-problem im lichte der ortsnamenforschung. – Anzeiger der Finnisch-Ugrischen Forschungen, Band XXIV, Heft 1–3 s. 10–17.
- 1940: Merja und tscheremissen. – Anzeiger der Finnisch-Ugrischen Forschungen, Band XXVI, Heft 1 s. 19–26.
- RG = N. J. Švedova (päätoim.), Russkaja grammatika. T. I–II. Nauka, Moskva, 1982.
- RLS = J. V. Loja. Russko-latyšskij slovar'. Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej, Moskva, 1951.
- RTS = F. A. Ganiev (toim.), Russko-tatarskij slovar'. 3-je izdanije, ispravlennoje. Russkij jazyk, Moskva, 1991.
- SALO, MERJA 1991: Mordvalaiset. – Johanna Laakso (toim.), Uralilaiset kansat. Tietoa suomen sukukielistä ja niiden puhujista s. 156–184. WSOY, Helsinki.
- SGBS = I. I. Mullonen, I. V. Azarova, A. S. Gerd, Slovar' gidronimov jugovostočnogo Priladož'ja (bassejn reki Svir'). – Izdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta, Sankt Peterburg, 1997.
- SF = Èlena Gruško, Jurij Medvedev, Slovar' familij. Tri bogatyrja i Brat'ja slavjane, Nižnyj Novgorod, 1997.
- SKES = Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Reino Peltola, Suomen kielen etymologinen sanakirja. I–VI. Toinen, muuttamaton painos. Helsinki, 1974–1987.
- SMOLICKAJA, G. P. 1976: Gidronimija bassejna Oki. (Spisok rek i ozer.), Moskva.
- SORVALI, IRMA 1984: Kuningas Hermanariikin valtakunta. Kuuluiko siihen suomensukuisia kansoja? – Faravid, VIII s. 25–55. Rovaniemi.
- SRLI = N. A. Petrovskij. Slovar' russkih ličnyh imen. Izdanije pjatoje, dopolnennoje. Russkije slovari, Moskva, 1996.
- SRNG = F. P. Filin (1–23), F. P. Sorokoletov (24–) (päätoim.), Slovar' russkih

- narodnyh govorov. Vyp. 1–. Moskva–Leningrad (Sankt-Peterburg), 1965–.
- SSA = Erkki Itonen, Ulla-Maija Kulonen (1.), Ulla-Maija Kulonen (2.–) (päätoim.), Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Helsinki, 1992–.
- TKAČENKO, O. B. 1985: Merjanskij jazyk. Naukova dumka, Kiev.
- TRS = Ė. M.–Ė. Mustafajev, L. N. Starostov (toim.), Turecko-russkij slovar. Russkij jazyk, Moskva, 1977.
- UEW = Károly Rédei. Uralisches Etymologisches Wörterbuch. Unter Mitarbeit von Marianne Bakró-Nagy, Sándor Csúcs, István Erdélyi, László Honti, Éva Korenchy, Éva K. Sal und Edit Vértes, Band I–II. Budapest, 1986–1991.
- VESELOVSKIJ, S. B. 1974: Onomastikon. Drevnerusskie imena, prozvišča i familii. Nauka, Moskva.

VOIKO VÄITTÄÄ MITÄ VAIN?

Ago Künnapin kirjoituksesta viime Virittäjässä (Künnap 1999b) tulee mieleeni tarina Venäjän tsaarista, joka rautatietyömaata tarkastaessaan ihmetteli, miksi raiteet kauempana kapenevat, ja kuuluaan, että kyseessä on perspektiivi, julisti mokoman ilmiön kielletyksi Venäjän rautateillä. Rekonstruoitujen kantakielten ominaisuudet ovat aikaperspektiivin tulosta: emme kerta kaikkiaan voi tietää menneisyydestä (varsinkaan kirjoittamattomasta!) yhtä paljon kuin nykyisyydestä, ja siksi rekonstruktio on väistämättä nykykieliä köyhempi. Se voi itse asiassa olla köyhempi kuin nykyiset sekakoosteiset kielet: toimisiko koko nykyiseen Pohjois-Eurooppaan levinnyt ja elinvoimainen pidginkään, saati kreoli, 140 sanavartalon varassa?

On historiallisestikin todennettavissa oleva alkeistotuus, että kielen muuttuessa ajan myötä sen sanastokin vaihtuu, myös yleisiä ja tavallisia käsitteitä merkitsevät sanat. Kantakielen sanojen katoprozentit eri nykykielissä eivät ole sen kummempi asia kuin vaikkapa se, että suomalaiset ovat vaihtaneet ikivanhan *emän äitiin*. Jo itämerensuomalaisten kieltenkin sanastoja ver-

tailtaessa löytyy sekä alueellisia eroja että aukkoja etenkin pienempien kielten kohdalla — merkitseekö tämä, että kantasuomen käsitteestäkin olisi luovuttava ja nykyiset itämerensuomalaiset kielet selitettävä eriperäisiksi, myöhemmin samanlaistuneiksi?

Kuten edellisessäkin mielipidekirjoituksessani (Laakso 1998) yritin tähdentää, juuri tämä samanlaistumisen, konvergenssin ajatus on Künnapin ja hänen aatetovereidensa propagoiman mallin heikoin kohta. Koska lainautumiselle ja kontaktiperäiselle muutokselle ei ole pystytty vielä löytämään mitään universaaleja sääntöjä ja koska varsinaisia sekakieliä ei tällä tietämällä näytä syntyvän kuin sosiolingvistisellä poikkeusilmionä, ei ajatus kielten sekoittumisesta ja yhteensulautumisesta ole oikein hedelmällinen lähtökohta. Ennen kaikkea, kuten myös yritin (monien muiden viimeaikaiseen kielikontaktikeskusteluun osallistuneiden lailla!) korostaa, se on metodologisesti täysin voimaton. Künnapin linjoilla liikkuvista kontaktiteoreetikoista ei kukaan ole yrittänyt kukaan yksityiskohtien tasolla kuvata, miten tällainen sulautuminen konkreettisesti tapahtuisi.

▷